पर्यायी संगोपन विषयी एक मालिका

संगोपनानंतरची दक्षता

UDAYAN care

unicef
unite for children

प्रकाशन वर्षः फरवरी 2017
मुद्रणाधिकारः उदयन केयर
ह्या पुस्तिकेतील कोणताही भाग योग्य त्या पोचपावतीसह उध्दृत करता येईल.

उदयन केयर
16 / 97–ए, विक्रम विहार, लाजपत नगर–4,
नवी दिल्ली–110024
दूरभाषः +91-11-46548105/06
ई मेलः advocacy@udayancare.org
संकेतस्थळः www.udayancare.org

पर्यायी संगोपन विषयी एक मालिका

संगोपनानंतरची दक्षता

lkexzh

पूर्वपीठिका v

आद्याक्षरे आणि संक्षेप vi

1- ladYiuk 01

2- dk;n'khj o /kkj.kkRed lk/kus 02

3- dk;n'khj o ;kstukc/n f'kQkjlh 03

4- Hkkjrke/khy i'pkr~ n{krk lsok 06

5- dkgh fuoMd n'kkrhy i'pkr~ n{krk i/nrh 09

स्त्रोत यादी 12

iolihfBdk

बाल न्याय (संगोपन व बालकांचे संरक्षण) अधिनियम, 2015 च्या अंमलबजावणीमुळे 2015 हे वर्ष बाल संगोपन संदर्भात एक वैशिष्ट्यपूर्ण वर्ष म्हणता येईल. जागतिक स्तरावर देखील, सर्वांसाठी, गरिबी निर्मूलन व सर्वांचा विकास साधण्यासाठी, ह्याच वर्षी संयुक्त राष्ट्रसंघाने, शाश्वत विकसनशील उद्दिष्टांचा अंगिकार केला. ह्या घटनेनंतर, भारतामध्ये, 2015 नंतरच्या बाल संरक्षणामध्ये, एक हक्काधारित अभिमुखता निर्माण झाली. ह्या पार्श्वभूमीवर, उदयन केअर, संस्थेस ह्या वस्तुस्थितीची जाणीव आहे की, एकंदर बाल संरक्षणामध्ये, बेघर झालेल्या बालकांच्या हक्क संरक्षणास एक वेगळेच महत्व आहे. ज्यांना संगोपन व संरक्षणाची गरज आहे अशा बालकांची संख्या सतत वाढती आहे व भारतामध्ये दत्तक विधानाचा वेग अजून तरी खूप संथ आहे. एका अंदाजानुसार, अशा बालकांची संख्या 2020 पर्यंत 24 दशलक्ष होईल. म्हणून, भारतामध्ये बेघर झालेल्या बालकांचे संगोपन व संरक्षण करणे व त्यांना त्यांच्या पूर्ण क्षमतेपर्यंत विकास करण्याची संधी देणे, हे एक विशालकाय, काम होणार आहे. त्यामुळे पर्यायी संगोपनची एक मजबूत व्यवस्था निर्माण करणे, जी अशा बालकांचे पुनर्वसन व संरक्षण करून त्यांना समाजात सामावून घेईल, ही सर्व जोखीम धारकांची प्राथमिकता असेल.

मजबूत पर्यायी संगोपन व्यवस्थेस कायदा व धोरणांची सांगोपांग माहिती असणे ही पूर्वअट असेल. परंतु, आपणास नेहमीच असे दिसून आले आहे की, बाल संगोपन संस्थेमध्ये कार्यरत लोकांना बाल संगोपन कायदा व धोरणांमधील अद्यतन बदलांची कल्पना नसते. ह्यामुळे, कधी कधी बाल संगोपन सेवा देताना कांही त्रुटी आढळून येतात किंवा बाल संगोपनमध्ये कांही बाबतीत तडजोड केलेली दिसते, ज्यांचा परिणाम बालकांच्या हक्कास प्राथमिकता न देण्यामध्ये होतो. भारतामध्ये अजूनही पर्यायी संगोपन व्यवस्था विकसनाच्या अवस्थेमध्ये आहे. ह्या त्रुटींचा विचार करून, उदयन केअर ने, पर्यायी बाल संगोपन संदर्भात माहिती, शिक्षण व संप्रेषण साहित्य निर्माण करण्याचा विचार केला. हे प्रकाशन, म्हणजे ^i;k;h cky lxkiukph ekfydk^, ज्यामध्ये चार पुस्तिकांचा समावेश आहे म्हणजे बाल संगोपन संस्थेमधील बाल संगोपनाचा दर्जा, संगोपन, दत्तक विधान व पश्चात् संगोपन, हे वरील दिशेने टाकलेले एक पाऊल आहे. ह्या पुस्तिकांमध्ये, भारतातील, बाल संगोपनामधील कायदा व धोरणे ह्याविषयी अद्यतन माहिती दिलेली आहे, जी सर्वांना समजेल अशा भाषेत दिलेली आहे, जेणेकरून, सर्व जोखीम धारकाकडून त्यांचा परिणामकारक संदर्भ साहित्य म्हणून वापर होईल. ह्या मालिकेमधील सर्व पुस्तिका बाल न्याय (संगोपन व बाल संरक्षण) अधिनियम, 2015, बाल न्याय (संगोपन व बाल संरक्षन) आदर्श नियम 2016, व भारत सरकारने जारी केलेल्या अद्यतन बाल संगोपन व दत्तक विधान संदर्भात केलेल्या दिशानिर्देशानुसार अद्यतन केल्या गेल्या आहेत. ह्या पुस्तिका तयार करताना, बाल हक्कांच्या संदर्भात परिषदा बोलावणेची तरतूद व संयुक्त राष्ट्रसंघाने बाल संगोपनाच्या पर्यायी व्यवस्थे संदर्भात जारी केलेले दिशानिर्देश, 2009, ह्यांना नजरेसमोर ठेवले आहे.

ह्या पुस्तिकांमध्ये कायद्याच्या जडजंबाल शब्दांचा वापर केलेला नाही. बाल संगोपन क्षेत्रामध्ये काम करणाऱ्या लोकांना, ह्या संदर्भातील, चार महत्वाच्या विषयांची व मूलभूत तथ्यांची माहिती करून देणे हाच ह्यामागील उद्देश आहे. सर्व चार पुस्तिकांमध्ये सारख्याच प्रकारे माहिती देण्यात आली आहे, प्रथम थोडक्यात संकल्पना, नंतर कायदा व धोरणे ह्यांवर एक प्रकरण, त्यानंतर ह्या संदर्भात भारतामध्ये व इतर कांही निवडक देशांमध्ये प्रचलित असलेली पध्दत. ह्या पुस्तिकांमध्ये नमूद केलेल्या विषयांमध्ये जर कोणाला अधिक माहिती घेण्यामध्ये रस असेल तर, त्यासाठी संदर्भसूची देण्यात आल्या आहेत.

बाल संगोपन क्षेत्रात काम करणारे व्यवसायी, सरकारी कार्यालयात काम करणारे कर्मचारी, जिल्हा बाल संगोपन एककांचे सदस्य, बाल कल्याण समित्या, किशोर न्याय मंडळ, सामाजिक कार्यकर्ते, संगोपनसेवा देणारे कार्यकर्ते, व बाल संगोपन संस्थेतील कर्मचारी व अधिकारी, राज्य सरकारी संस्था, तसेच बाल संगोपनाच्या पर्यायी व्यवस्थेमध्ये प्रथम पाऊल टाकणारे व स्वयंसेवक, ह्यांच्यासाठी ह्या पुस्तिका केल्या आहेत. परंतु, इथे हे नमूद करणे आवश्यक आहे की ह्या पुस्तिका कोणत्याही कायद्याच्या पुस्तकांची जागा घेत नाहीत. ह्या संदर्भातील कायद्यातील सखोल माहितीसाठी संबंधित कायद्याच्या पुस्तकांचा आधार घ्यावा असे आम्ही ठामपणे प्रतिपादन करतो.

बाल संगोपनाच्या पर्यायी व्यवस्थेवरील हे प्रकाशन, संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या आंतर्देशीय बालकांचा शिक्षण निधी (युनिसेफ) च्या मदतीशिवाय, शक्य झाले नसते. उदयन केअर त्यासाठी त्यांचा ऋणी आहे.

तनिष्ठा दत्त, युनिसेफ दिल्ली, स्वागत राहा, बालकांसाठीचे केंद्र व कायदा, नॅशनल लॉ स्कूल ऑफ इंडिया युनिव्हर्सिटी, बेंगळूरू, प्रेमोदय खाखा, सहाय्यक संचालक, एकात्मिक बाल संरक्षण योजना, एन.सी.टी. दिल्ली सरकार, इयान आनंद फॉर्बर प्रॅट. नॅशनल प्रोग्राम डायरेक्टर (राष्ट्रीय कार्यक्रम संचालक,) सेंटर ऑफ एक्सलंस, इन अल्टर्नेटिव्ह केअर ऑफ चिल्ड्रेन (भारतातील बाल संगोपनाच्या पर्यायी व्यवस्थेचे उत्कृष्ट केंद्र) आदि मान्यवरांच्या अमूल्य मार्गदर्शनसाठी उदयन केअर त्यांचा आभारी आहे.

अर्थात उदयन केअर मध्ये काम करणाऱ्या सर्व टीमच्या अथक परिश्रमामुळे हा प्रकल्प यशस्वीरित्या पार पडला, हे वेगळे सांगायला नको.

आद्याक्षरे आणि संक्षेप

जेजे एक्ट 2015	बाल न्याय (मुलांची काळजी व संरक्षण अधिनियम, 2015)
जेजे रूल्स 2016	किशोरवयीन बालकांचा न्याय (बालकांची काळजी व संरक्षण) आदर्श अधिनियम 2016
आईसीपीएस	एकात्मिक बाल काळजी योजना, 2014
यूएनजीएसीसी	बालकांच्या पर्यायी संगोपना साठी संयुक्त राष्ट्रसंघाचे दिशानिर्देश, (यु.एन.जी.ए.सी.सी.) 2009
सीसीआई	बाल संगोपन संस्थांना
डीसीपीयू	जिल्हा बाल संरक्षण केंद्र
जेजेबी	बाल न्याय मंडळ
सीडब्ल्यूसी	बाल कल्याण समितीशी
एससीपीसी	राज्य बाल संरक्षण संस्था
एनजीओ	गैर–सरकारी संघटना
टीला	स्वतंत्रपणे राहण्यामध्ये रूपांतर करण्यासाठी भत्ता

l|dYiuk

पश्चात् काळजी हे, बालके जेव्हा विशिष्ट वयाची झाल्यावर, बाल संगोपन संस्था सोडून जातात, तेव्हा त्या किशोर वयीन मुलांचे पुनर्वसन व सामाजिक पुनर्गठना–साठी जी पावले उचलावी लागतात, त्यास पश्चात काळजी म्हणतात. बालके व किशोर वयीन मुलांच्या काळजीच्या क्षेत्रात नव्याने उदयास येणारी ही कल्पना आहे. किशोरवयीन बालकांचे न्याय (बालकांचे संगोपन व संरक्षण) अधिनियम, 2015, नुसार, भारतामध्ये पश्चात् काळजी म्हणजे, ज्या मुलांनी 18 वर्षे पूर्ण केली आहेत परंतु 21 वर्षापेक्षा कमी वयाची आहेत व ज्यांनी बालकांची संगोपन संस्था, समाजाच्या मुख्य प्रवाहात मिसळण्यासाठी, सोडलेली आहे, त्यांना, आर्थिक वा इतर प्रकारे, मदत करणे. खनियम 2(5),. ही प्रणाली ह्या गृहीतावर आधारित आहे की, ज्या मुलांनी संस्था सोडलेली आहे, त्यांच्यापुढे, बेरोजगारी, मानसिक तणाव, शारिरीक व मानसिक आजार, घर नसल्याची भावना, व कुटुंब किंवा ज्यांच्यावर विसंबून राहावे अशी कोणी आधार देणारी व्यक्ती, नसल्यामुळे, अवलंबित्व, ह्या समस्या उभ्या होऊ शकतात. जोपर्यंत त्यांना अत्यंत महत्वाच्या रोजगार, निवास व आर्थिक रित्या मदत मिळत नाही तोपर्यंत, संस्थेच्या संरक्षित छायेतून समाजामध्ये स्वतंत्र व्यक्ती म्हणून रूपांतरित होणे व त्यानंतरच्या आयुष्यात वाटचाल करणे अवघड होऊ शकते.

वरील विवेचनावरून असे दिसून येते, की, ही किशोरवयीन मुलांसाठी पश्चात् काळजी तयार होण्याची पायरी आहे, ज्यावेळेस त्यांना आर्थिक मदत, कौशल्य प्रशिक्षण, व पुढील कारकीर्दीसाठी मदतीचा हात देणे, भावनांच्या व्यवस्थापनासाठी समुपदेशन करणे, व अशाच प्रकारच्या इतर मदतीमुळे, त्यांना समाजाच्या मुख्य प्रवाहात मिसळणे सोपे होते. बालकांच्या संस्थात्मक संगोपनाच्या प्रणालीतील ही अंतिम अवस्था आहे. बाल संगोपन संस्थेमधून बाहेर पडल्यावर त्यांना एकटे सोडले जात नाही, व समाजामध्ये पुनर्गठन करण्याच्या प्रक्रियेमध्ये काही काळ मदतीचा हात दिला जातो.

lkjk'k% बालकांच्या संस्थात्मक संगोपनाच्या प्रणालीतील पश्चात् काळजी ही अंतिम अवस्था आहे व प्रौढ़ झाल्यावर बाल संगोपन संस्थेमधून बाहेर पडल्यावर त्यांच्या पुनर्वसन व समाजामध्ये पुनर्गठन करणे त्यामुळे सुलभ होते.

dk;n'khj o /kksj.kkRed lk/kus

भारताच्या कायदेशीर व धोरणात्मक चौकटीमध्ये पश्चात् काळजी ही कल्पना अलिकडेच समाविष्ट करण्यात आलेली आहे. बाल न्याय (बालकांची काळजी व संरक्षण) अधिनियम 2000, जो अधिनियम आता रद्दबातल करण्यात आला आहे, त्यामध्ये, सर्वात प्रथम, तिचा उल्लेख, त्या बालकांचे पुनर्वसन व समाजामध्ये पुनर्गठनाचा पर्याय म्हणून केला गेला होता, ज्यांनी बाल संगोपन संस्था सोडलेली आहे. सध्या पश्चात् काळजी खालील कायदेशीर व धोरणात्मक साधनामध्ये विहित केली आहे. तसेच पश्चात् काळजी च्या मार्गदर्शनासाठी एक आंतरराष्ट्रीय कायद्याचे साधन आहे.

Hkkjrh; dk;n'khj o /kksj.kkRed lk/kus

- किशोरवयीन बालकांचा न्याय (बालकांची काळजी व संरक्षण) अधिनियम 2015
- एकात्मिक बाल काळजी योजना, 2014
- किशोरवयीन बालकांचा न्याय (बालकांची काळजी व संरक्षण) आदर्श अधिनियम 2016

vkarjjk"Vªh; dk;n'khj lk/kus

- बालकांच्या पर्यायी संगोपनासाठी संयुक्त राष्ट्रसंघाचे दिशानिर्देश, (यु.एन.जी.ए.सी.सी.) 2009

lkjka'k% भारतातील पश्चात् काळजीला कायदेशीर व योजनाबध्द आधार आहे.

dk;n’khj o ;kstukc/n f’kQkj’kh

भारतामध्ये पश्चात् काळजी देण्यासाठी खालील नियमांमध्ये कायदेशीर व योजनाबध्द शिफारशी आहेत. एतद्देशिय नियमाव्यतिरिक्त, बालकांच्या काळजीसाठी संयुक्त राष्ट्रसंघाचे दिशानिर्देश शेवटी नमूद केले आहेत.

fd’kkjo;hu ckydkpk vf/kfu;eu 2015

किशोरवयीन बालकांचा अधिनियमन 2015 च्या नियम 46 मध्ये पश्चात् काळजी बद्दल उल्लेख आहे. ह्या नियमानुसार, 18 वर्षे पूर्ण केल्यानंतर, "बाल संगोपन संस्था सोडलेल्या, कोणत्याही किशोर वयीन बालकांना, विहित केलेल्या पध्दतीनुसार, त्यांच्या पुनर्वसन व समाजाच्या मुख्य प्रवाहामध्ये पुनर्गठन करणे, सुलभ व्हावे म्हणून आर्थिक मदत दिली जावी."

वरील नियम व किशोरवयीन बालकांचा अधिनियमन 2015 च्या नियम [२(5)] ज्यामध्ये पश्चात् काळजी ची व्याख्या दिली आहे,चे लक्ष्य, खालीलप्रमाणे आहेः

- ज्या व्यक्तीचे वय 18 वर्षे पूर्ण आहे परंतु 21 वर्षापेक्षा जास्त नाही, त्यांच्या साठी पश्चात् काळजी च्या सेवा आहेत.
- ह्या सेवांचे स्वरूप, दोन्ही, आर्थिक व बिगर आर्थिक प्रकारचे आहे.
- ज्या व्यक्तीचा बाल संगोपन संस्थेतील निवास 18 वर्षे पूर्ण झाल्यामुळे संपलेला आहे, अशा व्यक्तीसाठी पश्चात् काळजी च्या सेवा आहेत.
- पश्चात् काळजी च्या केंद्र स्थानी किशोरवयीन मुलांचे यशस्वीरित्या समाजाच्या मुख्य प्रवाहात मिसळणे आहे.

vk;-lh-ih-,l

आय.सी.पी.एस. च्या नियमानुसार,पश्चात् काळजी च्या सेवा देणा—या स्वयंसेवी संस्था निवडणे, हे डी.सी.पी.यु. चे काम आहे. परंतु, किशोरवयीन बालकांना पश्चात् काळजी संस्थामध्ये पाठवण्याचे आदेश किशोरवयीन मुलांचे न्याय मंडळ/बाल कल्याण समिती काढते. हा आदेश डी.सी.पी.यु. कडे पाठवला जातो व डी.सी.पी.यु. किशोरवयीन मुलासाठी पश्चात् काळजी सेवा उपलब्ध आहेत किंवा नाही ते पाहते. राज्य बाल संरक्षण संस्था (एस.सी.पी.एस.) कडून स्वयंसेवी संस्थांना, जी किशोरवयीन बालकांना पश्चात् काळजी चे व्यवस्थापन करते, दरमहा प्रति व्यक्ती कमाल रू. 2000/— पर्यंत अनुदान दिले जाते. ह्या अनुदानाच्या रकमेचा विनियोग किशोरवयीन बालकांच्या वैयक्तिक गरजा भागवण्यासाठी केला जातो, जसे, अन्न, वस्त्र, आरोग्याची काळजी, व निवारा, वयोपरत्वे व गरजेनुसार शिक्षण, व्यावसायिक प्रशिक्षण, वेतनमान वगैरे.

पश्चात् काळजी पुरवणा—या स्वयंसेवी संस्था प्रत्येक किशोरवयीन बालकांसाठी तीन वर्षांचा कार्यक्रम आखतात. आय.सी.पी.एस. खाली नमूद केल्यानुसार, काही मुख्य सेवा व कार्यक्रमाची यादी पुरवते, जी ह्या कार्यक्रमामध्ये असली पाहिजेरू—

- 6 ते 8 किशोरवयीन युवकांना गटासाठी तात्पुरत्या स्वरूपातील सामूहिक निवासी संकुल.
- एखादा व्यवसाय शिकण्यासाठी वा रोजगार मिळवण्यासाठी प्रोत्साहन व निवासी जागेचे भाड्याचे व घर चालवण्यासाठी अंशदान
- राज्याच्या मदतीशिवाय आपला निर्वाह हळूहळू चालवणे, व एकदा आपल्या उत्पन्नातून पुरेशा प्रमाणात बचत केल्यावर, ते घर सोडून बाहेर स्वतंत्ररित्या आपल्या घरात राहण्यास प्रोत्साहन देणे,

- ह्या गटाशी एक समवयस्क समुपदेशक, त्यांच्या पुनर्वसनाच्या बाबतीत चर्चा करण्यासाठी, सतत त्यांच्या संपर्कात राहील व (त्यांच्या उत्साहाच्या सकारात्मक प्रकटीकरणाच्या संधी उपलब्ध करून देईल) उर्जा सकारात्मकपणे बहिर्गमनाच्या निर्मितीकडे कशी वळवता येईल) व त्यांच्या आयुष्यातील अडचणीवर ते कसे मात करू शकतील, ह्यासाठी प्रयत्न करेल.
- किशोरवयीन युवकांना रोजगार मिळेपर्यंत, व्यावसायिक प्रशिक्षणाच्या वेळेत त्यास वेतनमान देणे.
- एखाद्या व्यक्तीस जर स्वतरू चा उद्योग उभारायचा असेल तर त्यास आर्थिक मदत देणे थोडक्यात, वरील

नियमांचे लक्ष्य खालील प्रमाणे आहेः

- स्वतंत्रपणे राहणे
- आयुष्यातील संकटांना तोंड देण्यासाठी युवकास तयार करणे.
- त्यांना कुशल अगर रोजगार मिळण्यास पात्र बनवणे.
- यशस्वीरित्या पुनर्वसनासाठी किंवा सामाजिक पुनर्गठनासाठी मार्गदर्शन

आय.सी.पी.एस. खाली, पश्चात् काळजीसाठी राज्यांना खालील प्रमाणे निधी देण्यात आले आहेतः

i) 15 पेक्षा कमी जिल्हे असलेल्या राज्यास रू.15 लाख

ii) 15 पेक्षा अधिक जिल्हे असलेल्या राज्यास रू.30 लाख

iii) 30 पेक्षा अधिक जिल्हे असलेल्या राज्यास रू.45 लाख

fd'kksjo;hu ;qodkpk vf/kfu;e 2016

किशोरवयीन युवकांचा अधिनियम 2016, हा किशोरवयीन बालकांचा अधिनियम 2015 च्या तरतुदींचे पालन करण्यासाठी केलेला आहे व तो आय.सी.पी.एस.च्या नियमांस अनुसरून आहे व तो देशात पश्चात् काळजीच्या तरतुदीच्या संदर्भात स्पष्टता आणतो. नियम 25 जो पश्चात् काळजीच्या तरतुदीच्या संदर्भात आहे, त्याची मुख्य वैशिष्ट्ये खालीलप्रमाणे आहेतः

- राज्य सरकार युवकांच्या शिक्षणासाठी एक कार्यक्रम आखेल व त्यांना रोजगाराभिमुख कौशल्य व रोजगार पुरवेल. त्यांचे पुनर्वसन करण्यासाठी व त्यांना समाजाच्या मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठी त्यांच्या निवासाची व्यवस्थाही केली जाईल.
- पश्चात् काळजी कार्यक्रमामध्ये मध्ये प्रवेश देण्यासाठी युवकांचा आदेश बाल कल्याण समिती किंवा बाल न्याय मंडळ, किंवा बाल न्यायालय नमुना 37 मध्ये काढेल. पश्चात् काळजी सेवा युवकांच्या 21 व्या वर्शापर्यंत दिली जाईल, काही अपवादात्मक प्रकरणी 21 वर्शे पूर्ण झाल्यानंतर ही आणखी 2 वर्षे दिली जाईल.
- पश्चात् काळजी देणा—या, संघरनांची संस्थांची, व्यक्तींची, त्यांच्या सेवाक्षेत्रानुसार, यादी डी.सी.पी.यु. तयार करेल, जसे शिक्षण, वैद्यकीय मदत, पोषण, व्यावसायिक प्रशिक्षण वगैरे. ही यादी बाल न्याय मंडळ, किंवा बाल कल्याण समिती व जिल्ह्यातील सर्व बाल काळजी संस्था ह्यांचेकडे, त्यांच्या अभिलेखासाठी पाठवली जाईल.
- बालकाची गरज लक्षात घेऊन, बालक बाल संगोपन संस्था सोडण्याच्या तारखेच्या दोन महिने आधी, संस्था सोडल्यानंतरचा कार्यक्रम, प्रोबेशन ऑफिसर, बाल कल्याण अधिकारी किंवा केस वर्कर, वा सामाजिक कार्यकर्ता तयार करतील.
- बालक संस्था सोडल्यानंतरच्या कार्यक्रमावर देखरेख करणे, कार्यक्रमाची उपयुक्तता तपासणे इ. अधिकार बाल न्याय मंडळ वा बाल न्यायालय वा बाल कल्याण समिती यांचेकडे राहतील. आपले लक्ष्य गाठण्यात कार्यक्रम किती यशस्वी झाला आहे व ह्या प्रयत्नांनी बालकाने किती प्रगती केली आहे, ह्यावर कार्यक्रमाचा प्रभावीपणा ठरवला जाईल.
- पश्चात् काळजी कार्यक्रमामध्ये खालील गोश्टींचा समावेश असेलः
  - लाभार्थींच्या आवश्यक खर्चासाठी राज्य सरकारकडून थेट लाभार्थीच्या बँक खात्यात निधीची रक्कम जमा.
  - 6 ते 8 किशोरवयीन बालकांच्या गटासाठी तात्पुरत्या स्वरूपातील सामूहिक निवासी संकुल.

- व्यावसायिक प्रशिक्षणाच्या वेळेत वेतनमान, उच्च शिक्षणासाठी शिष्यवृत्ती व रोजगार मिळेपर्यंत मदत
- कौशल्य प्रशिक्षण व राष्ट्रीय कौशल्य विकास कार्यक्रम, भारतीय कौशल्य प्रशिक्षण संस्था, व इतर केंद्र व राज्य संचालित संस्थांच्या मदतीने, व्यापारी संस्थामध्ये रोजगार मिळवून देणे,
- युवकांच्या पुनर्वसनाच्या बाबतीत चर्चा करण्यासाठी, सतत त्यांच्या संपर्कात राहीलअशा समुपदेशकाची व्यवस्था.
- (युवकांच्या उत्साहाच्या सकारात्मक प्रकटीकरणाच्या संधी उपलब्ध करून देणे) उर्जा सकारात्मकपणे बहिर्गमनाच्या निर्मितीकडे कशी वळवता येईल) व त्यांच्या आयुष्यातील अडचणीवर ते कसे मात करू शकतील, ह्यासाठी प्रयत्न करणे.
- जे आपला स्वतंत्र उद्योग उभारतील त्यांना कर्जे व अर्थसहाय मिळवून देणे.
- राज्याच्या वा इतर मदतीशिवाय आपला निर्वाह चालवणेस,प्रोत्साहन देणे,

;q-,u-th-,-lh-lh- ¼cky dkP;k i;kZ;h dkGthlkBh la;qä jk"Vª la?kkps fn'kkfunZ'k½

पश्चात् काळजी कार्यक्रमास बळकटी आणण्यासाठी बालकांच्या पर्यायी काळजीसाठी संयुक्त राष्ट्रसंघाचे दिशानिर्देश चे नियम खालील प्रमाणे आहेत

- बालकांना आत्मनिर्भर बनवणे व त्यांचे समाजामध्ये पुनर्गठन करणे, ह्याकडे बाल संगोपन संस्था व एजंसीनी आपले लक्ष केंद्रित केले पाहिजे. सामाजिक आयुष्यात मिसळून बालकाने सामाजिक व वैयक्तिक आयुष्यातील कौशल्ये आत्मसात करावीत ह्याकडे संस्थांचे लक्ष असले पाहिजे.
- बालकाचे लिंग, वय, पक्वता व विशेष परिस्थिती लक्षात घेऊन बालकाचे संगोपनाकडून पश्चात् तक्षतेकडे स्थित्यंतर झाले पाहिजे.
- संस्थेच्या संगोपनातून बाहेर पडणा—या बालकांनी पश्चात् दक्षतेच्या आयुश्याचे नियोजन केले पाहिजे. विशेष गरजा असलेली बालके जसे, दिव्यांग, ह्यांना योग्य त्या आधार प्रणालीचा फायदा मिळाला पाहिजे.
- विविध संगोपनसंस्थांतील युवकांना, विशेषतरू विशेष गरजा असणा—या युवकांना, रोजगार देण्यासाठी सार्वजनिक व खाजगी क्षेत्रातील उद्योगांना उद्युक्त केले पाहिजे.
- शक्य तेव्हा, बालकांना संगोपन संस्था सोडणे सुलभ व्हावे ह्यासाठी, प्रत्येक बालकासाठी एका विशेष व्यक्तीची नेमणूक करण्याचे खास प्रयत्न करावेत.
- बाल संगोपन संस्था सोडण्यापूर्वीच शक्य तितक्या आधीच युवकांची पश्चात् काळजीची व्यवस्था करण्यात यावी.
- युवकांना आर्थिकदृष्ट्या स्वावलंबी बनवण्यासाठी त्यांना योग्य ते शिक्षण व व्यावसायिक प्रशिक्षण दिले जावे. हा त्यांच्या आयुष्याच्या कौशल्य शिक्षणाचा एक भाग समजला जावा.
- युवकांना सामाजिक, कायदेशीर, आर्थिक व आरोग्य सेवा मिळाव्यात.

lkjka'k% कायदेशीर व योजनाबध्द पश्चात् दक्षता कार्यक्रमामध्ये युवकांना पूर्णपणे सहाय्य करणे अंतर्भूत आहे, ज्यामध्ये निवास, शिक्षण, कायदेशीर मदत व आरोग्य व कौशल्य विकास तसेच अर्थ व विवाह ह्यांचा समावेश आहे.

Hkkjrke/khy i’pkr n{krk lsok

ह्याआधी नमूद केल्याप्रमाणे, पश्चात काळजी चा उदय भारतामध्ये अलिकडच्या काळात झाला आहे. इथे हे नमूद करणे महत्वाचे आहे की, ज्या बाल संगोपन संस्था बालकांची संगोपन वयाच्या 18 व्या वर्षापर्यंत घेतात, त्याच्याच पुढील भाग म्हणजे पश्चात् काळजी सेवा संस्था आहेत, कारण जी बालके 18 वर्षे पूर्ण झाल्यामुळे बाल संगोपन संस्था सोडतात, ते पश्चात् दक्षतेसाठी पात्र होतात. तसेच, पश्चात् दक्षता संस्था नुकत्याच अस्तित्वात आलेल्या असल्यामुळे, अशा संस्थांची भारतातील संख्या अगदी कमी आहे. सरकारी व खाजगी पुढाकाराने चालवण्यात येणारी पश्चात् दक्षता संस्थेची काही उदाहरणे खाली दिली आहेत, जी पश्चात् दक्षता प्रणाली च्या चैतन्यमयी रूपांवर प्रकाश यकतात्.

Hkkjrkrhy ,l vk ,l ckyxke

सन 1964 मध्ये पहिले एस ओ एस बालग्राम स्थापन झाल्यापासून, भारतामध्ये, अनेक गावात स्थापित झालेल्या एस ओ एस बालग्राम मध्ये, हजारो अनाथ व सोडून दिलेल्या बालकांची एका कुटुंबाप्रमाणे काळजी घेतली जाते. अनेक वर्षे अस्तित्वात असलेल्या ह्या संस्थेमधून बाहेर पडलेली बालके आता एक स्थिर आयुष्य जगत आहेत संस्थेचा युवा कार्यक्रम, जो कुटुंबाधारित संगोपनाच्या प्रकल्पाचा घटक आहे एक ठराविक वय झाल्यानंतर, संस्था सोडून जाणा–या युवकांसाठी अनेक उपयुक्त उपक्रम राबवतो. युवा कार्यक्रमातील काही ठळक गोष्टी खालीलप्रमाणे आहेतः

- एस ओ एस बालग्राम च्या युवक भागात, खाली नमूद केल्यानुसार, तीन मुख्य स्तर आहेत अरूणोदय, सोपान व घरोंदा.
  - v:.kkn; Lrj% अरूणोदय ह्याचा अर्थ संगोपन. हा विभाग 14–18 वर्षाच्या युवकांसाठी आहे.
  - lkiku Lrj% सोपान म्हणजे सामोरे जाणे. जे युवक महाविद्यालय/वा उच्च व्यावसायिक शिक्षण घेत आहेत त्यांच्यासाठी आहे.
  - ?kjknk Lrj% घरोंदा हे एकात्मिकतेसाठी आहे. जे व्यावसायिक आहेत त्यांच्यासाठी हा विभाग आहे.
- युवा कार्यक्रमांतर्गत मदत देण्यासाठी कमाल वयोमर्यादा 25 वर्षे आहे.
- वरील प्रत्येक स्तरामध्ये, युवकांना नवीन वातावरणास जुळवून घेण्यासाठी व्यावसायिक व्यक्तीकडून समुपदेशन व मार्गदर्शन केले जाते. अरूणोदय स्तरामध्ये समुपदेशन शैक्षणिक गुणवत्ता व व्यवसायाच्या नियोजनाकडे लक्ष केंद्रित केले जाते. सोपान स्तरामध्ये युवकांना विविध व्यवसायाच्या पर्यायांचा विचार करण्यास मदत केली जाते. त्यांना व्यावसायिक प्रशिक्षण, प्रवेश परिक्षेसाठी शिकवणी, उच्च शिक्षण दिले जाते. घरोंदा स्तरामध्ये, युवकांना शिक्षण व व्यवसायासील प्रगतिच्या संधी मिळतात. ह्या स्तरामध्ये, युवक आपला एक दृष्टीकोन, आत्मविश्वास व कौशल्य मिळवतात, ज्या गोष्टी त्यांना आपले भविष्य स्वतंत्रपणे वनविण्याची जबाबदारी पेलण्यासाठी आवश्यक आहेत.
- मुलांना युवा घरामध्ये पाठवले जाते व त्यांना तीन स्तरामध्ये आधार दिला जातो, ह्याउलट मुली आपल्या एस ओ एस घरामध्ये, जोपर्यंत त्या उच्च शिक्षणासाठी बाहेर जात नाहीत किंवा विवाह, रोजगार सारख्या उपायांनी स्थिर होत नाहीत, तोपर्यंत, आपल्या आईसमवेत राहात असतात. परंतु, मुलांप्रमाणे, आपल्या आयुष्यात स्थिर होण्यासाठी त्यांना सर्व प्रकारची मदत केली जाते.
- भारतामध्ये एस ओ एस बालग्राम तर्फे युवा कार्यक्रमास मिळणा–या मदतीमध्ये, इतर गोष्टीसह, रोजगार, वैद्यकीय विमा, विवाह व पुढील शिक्षणासाठी मदत, ह्यांचा समावेश आहे.

- रोख भेट बचत (मनी गिफ्ट बॅलंस) म्हणून एक तरतूद आहे ज्यायोगे बालक जेव्हा 25 वर्षाचे होते किंवा त्याच्या जाण्याच्या सूचनेच्या 5 वर्षाच्या आत, जे आधी असेल ते, तेव्हा त्याच्या नावे ठेवलेली रक्कम त्याला दिली जाते. सामान्यतरू अशा पैशाचा विनियोग व्यवसायासाठी बीज भांडवल किंवा संपदा खरेदी करण्यासाठी किंवा स्वतरू चा व्यवसाय सुरू करण्यासाठी केला जातो.
- स्थिर होण्याच्या प्रक्रियेमध्ये, साधारणतरू मुलगा अथवा मुलीस ज्या अवस्थेतून जावे लागते त्याचा विचार करता, त्यांना दरमहा रू.2000/– पर्यंत वेतनमान त्यांच्या मदतीस दिली जाते.

mn;u laxksiu

असहाय्य अवस्थेतील बालक, महिला व युवक ह्यांना बळ देण्यासाठी उदयन संगोपन, सन 1996 पासून काम करीत आहे, जेव्हा त्यांचे पहिले उदयन घर अनाथ व सोडलेल्या बालकांसाठी दिल्ली येथे सुरू केले गेले. तेव्हापासून ह्या संस्थेने, भारतातील 9 राज्यातील, 14 शहरांमध्ये आपल्या शाखा उघडल्या आहेत. त्यांच्याकडे बालकांच्या पश्चात् दक्षतासाठी पध्दतशीर कार्यक्रम आहे, जे 18 वर्षे पूर्ण केल्यानंतर उदयनघर सोडतात. संस्थेच्या पश्चात् काळजीची वैशिष्ट्ये खालीलप्रमाणे आहेतः

- युवकांना त्यांच्या मेंटॉर आईवडिलांच्या देखरेख व मार्गदर्शनाखाली हातात हात घेऊन व एकंदरीत संस्थात्मक पातळीवर आधार मिळतो. ग्रेटर नॉयडा मध्ये युवतीसाठी निवासी संगोपनानंतरची दक्षता सुविधा आहे आणि युवकांची निवासी सोय गुरूगावांत केली आहे. काही युवव व युवति आपल्या शैक्षणिक संस्थामध्ये सामयिक वसतिगृहांत राहतात.
- युवतींसाठी निवासी पश्चात् दक्षेतेची केंद्रे आहेत ज्यांना जगशांती उदयन घर म्हणतात, मुले मात्र शिक्षणासाठी वसतिगृह किंवा फ्लॅट मध्ये राहतात.
- ह्या युवकांना उच्च शिक्षण, व्यावसायिक प्रशिक्षण व व्यवसायाच्या विकासासाठी आधार मिळतो. त्यांना अर्धकालीन रोजगारासाठी व एक स्वतंत्र स्वयंपाक घर व्यवस्थापन करण्यासाठी प्रोत्साहन दिले जाते, ज्यायोगे ते आपल्या भावी आयुष्याच पूर्वतयारी करतात.
- किशोरवयीन बालकांचा अधिनियम 2015 मध्ये विहित केल्याप्रमाणे उदयन घराच्या पश्चात दक्षता चा कालावधी 3 वर्षापुरता मर्यादित असत नाही, तर युवक पूर्णपणे आपल्या आयुष्यात स्थिर होईपर्यंत ते चालूच राहते. युवकांना यशस्वीपणे समाजामध्ये पुनर्गठित करण्यासाठी संस्था, मेंटॉर आईवडिलांच्या मदतीने अविरत प्रयत्न करते.

ç;kl fd'kksj enr dsUæ laLFkk

प्रयास किशोर मदत केंद्र संस्था, सन 1988 पासून भारतातील 9 राज्यांमध्ये, असहाय्य अवस्थेतील व गरजू बालकांसाठी संगोपन, संरक्षण व विकास ह्या क्षेत्रांमध्ये कार्यरत आहे. त्यांच्या कार्यामध्ये, इतर गोष्टीसह, महिला व युवा सबलीकरण, महिला व बालकांसाठी, उत्पन्न तयार करणे, व सूक्ष्म कर्जे इ. चा समावेश आहे.

संस्थेचा "युवा कनेक्ट" नावाचा पश्चात् दक्षता कार्यक्रम मे 2011 मध्ये दिल्ली येथे सुरू करण्यात आला, ज्याचे मुख्य लक्ष्य किशोरवयीन बालके होती. ह्या कार्यक्रमानुसार, युवकांना शिक्षण व व्यावसायिक प्रशिक्षण दिले जाते, ज्याची परिणती त्यांना रोजगार मिळण्यात व त्यांचे समाजात मध्ये पुनर्गठन करण्यात होते.

t.k vkiyp ¼vlt voj vku½

ॲंज अवर ओन, ही मूळ अमेरिकन संस्था, भारतामध्ये केवळ मुलींसाठी कार्यरत आहे. कठीण अवस्थेतील मुलींना ही संस्था सोडवते, जसे अतिगरीबी, दारिर्द्य, व मानवी तस्करी, हिंसेचे बळी, इ. व कौटुंबिक वातावरणामध्ये त्यांची कायमस्वरूपी काळजी घेते. ह्या मुलींना दत्तक दिले जात नाही, कारण जणू ते आपल्याच कुटुंबातील एक सदस्य आहेत असे मानले जाते.

मुलीना आठ टप्प्यात मदत केली जाते. पहिल्या सहा टप्प्यात बाल्य अवस्थेतील संगोपन असते, तर शेवटच्या दोन टप्प्यात मुलींना शिक्षण व कौटुंबिक आयुष्यासाठी तयार केले जाते जेव्हा व्या उच्च शिक्षण घेत असतात व आपल्या उदरनिर्वाहाची

तजवीज करीत असतात. संस्था शिक्षण, रोजगार व विवाह ह्यासाठी पूर्ण मदत करते व त्यांना त्यांच्या पुनर्वसनात मदत करते. काळजी घेण्याच्या सातत्यामुळे, मुली आपल्या आयुष्यात स्थिरस्थावर झाल्यावर सुध्दा ह्या संस्थांच्या कायम संपर्कात असतात. त्यामुळे संस्थेचे मातृपितृचे काम संपत नाही व प्रत्येक मुलीस अयुष्यभर ह्या संस्थेची मदत मिळत राहते.

M,u c,Ldk Lusgky;

डॉन बॉस्को स्नेहालय, गुजरातमध्ये, 18 ते 21 वर्षाच्या तरूणांसाठी पश्चात् दक्षता घर चालवते. अन्न, वस्त्र, निवारा ह्यासह परिस्थितीशी जुळवून घेणे, व्यावसायिक प्रशिक्षण, व रोजगाराच्या संधी, संस्थेतर्फे पुरवल्या जातात. कोणत्याही पश्चात् दक्षता संस्थेप्रमाणे, ह्या संस्थेचे उद्दिष्ट ही तरूणांना स्वावलंबी बनवणे व आयुष्यात स्थैर्य देणे आहे.

ljdkjh i|<kdkj

कायदेशीर व योजनाबध्द कार्यक्रम राबवून, राज्य सरकारे, ज्यांनी वयाची 18 वर्षे पूर्ण केली आहेत, अशा, संस्थेमधील बालकांचे, पुनर्वसनासाठी, पश्चात् दक्षतेचे कार्यक्रम राबवीत आहेत. भारतातील राज्याच्या पश्चात् दक्षतेची वैशिष्ट्ये खालीलप्रमाणे आहेतः

- रोजगाराभिमुख तांत्रिक व अतांत्रिक कोर्सेस
- रोजगार मिळण्यासाठी मदत
- इतर दक्षता केंद्रांसी सहकार्य
- विविध देखभाल सेवांसाठी बाह्य एजन्सीसह सहकार्य
- पश्चात् काळजी घरे
- युवकांचे समुपदेशन
- बाल कल्याण समितीच्या सदस्या सारख्या जोखीमधारकांचेपश्चात् दक्षते विषयी संवेदीकरण,

जरी राज्ये पश्चात् काळजीसाठी कार्यरत असली, तरी ह्या कार्यक्रमास हवी तशी गती मिळालेली नाही. उदा. ओडिशामध्ये मार्गदर्शक प्रकल्प म्हणून पश्चात् दक्षता कार्यक्रम सन 2014 मध्ये, उत्कल बालाश्रम मधून 6 बालिका निवडून, राबवण्यात आला. अजूनही त्या राज्यात पश्चात् दक्षता पुनर्वसनासाठी काही कार्यक्रम नाहीत व संस्थेतील बालके 18 वर्षे पूर्ण केल्यानंतर कुठे जातात ते जाणण्यासाठी काही यंत्रणा नाही. भारतातील राज्यांमध्ये पश्चात् दक्षतेसाठी पुरेषा पायाभूत सुविधा उपलब्ध नाहीत. कर्नाटक राज्यामध्ये, मुलांसाठी केवळ 5 पश्चात् दक्षता घरे आहेत व मानसिक रूग्ण बालिकांसाठी केवळ 2 पश्चात् दक्षता घरे आहेत. तमिलनाडुमध्ये केवक 3 सरकारी संगोपनानंतरच्या दक्षतेच्या संस्था आहेत; 2 पुरूषांठी व 9 स्त्रियांसाठी.

lkjka'k% खाजगी संस्थाकडून चालवलेली पश्चात् दक्षता घरे लक्ष्यकेंद्री, गरजेनुसार व लक्ष्याधारित आहेत. परंतु सरकारकडून घेतलेल्या पुढाकारास गती मिळणे आवश्यक आहे जसे संगोपन संस्था सोडणा—या बालकांकडे लक्ष ठेवणे, पश्चात् दक्षता पायाभूत सुविधांचे सबलीकरण, खाजगी संस्था व नागरी संस्था जोखीमधारकाशी समन्वय, इ.

dkgh fuoMd ns'kkrhy i'pkr~ n{krk i/nrh

काही निवडक देशातील पश्चात् दक्षता पध्दतीची उदाहरणे वाचकांना पश्चात् दक्षतेच्या विविध पध्दतींचे स्वरूप व गतीशीलतेची माहिती होण्यासाठी दिली आहेत. व्यामागे त्यांचा जागतिक दृष्टिकोन व्यापक व्हावा हा हेतु आहे.

v,LVªfy;k

ऑस्ट्रेलियामध्ये, जे युवक बाल संगोपन संस्था औपचारिकरीत्या सोडतात, त्या 15 ते 25 वर्षांच्या युवकांसाठी पश्चात् दक्षता घरे चालवली जातात. लक्ष्यीकृत लोकांच्या गरजांनुसार व त्यांच्या वैयक्तिक परिस्थिती पाहून, त्यांच्या सेवा ठरवल्या जातात. पश्चात् दक्षता सेवा मध्ये खालील गोष्टींचा समावेश आहे.

- इतर सरकारी व खाजगी संस्थांची माहिती जे बालकांचे कुटुंब षोधणे, कुटुंबाशी चर्चा करणे व कुटुंबाशी पुनर्मिलन करणे इ. सेवा देतात.
- निवारा षोधणे, षैक्षणिक व व्यावसायिक प्रशिक्षण समुपदेशन, कायदेशीर सल्ला, रोजगार, वैद्यकीय व व्यावसायिक सेवा देणे ह्यासाठी रेफरल व आर्थिक मदत
- तरूणाची फाईल पाहणे व वैयक्तिक माहितीची नोंद करण्यास मदत करणे

Lor=i.k jkg.;ke/; :ikrj dj.;klkBh HkÙkk ¼Vh vk; ,y ,½ टी आय एल ए,म्हणजे ऑस्ट्रेलिया सरकारकडून पात्र तरूणांना, आपल्या मूलभूत गरजा भागवण्यासाठी, 1500 डॉलर पर्यंत, एकरकमी द्यायचा भत्ता असतो, जेव्हा ते विशिष्ट वयाचे झाल्यानंतर वैधानिक बाल संगोपन घरे सोडतात. हा भत्ता अशा तरूणांसाठी सुध्दा असतो, जे विशिष्ट वय झाल्यानंतरही बाल संगोपन घरामध्ये राहतात. ह्या रकमेचा विनियोग खालील खर्च करण्यासाठी केला जातोः

- फ्रीज, कोच वगैरे आवश्यक वस्तू खरेदीसाठी
- भाडे
- समुपदेशन, शिक्षण व प्रशिक्षण
- वैद्यकीय खर्च
- वाहन चालवण्याचा परवाना
- तरूण व त्याच्या केस वर्कर ह्यांचे मध्ये मान्य झालेल्या वस्तू व सेवासाठी खर्च

तरूणाच्या वतीने केस वर्कर टि आय एल ए च्या रकमेसाठी अर्ज करतो. ही रक्कम मिळवण्यासाठी संगोपन घर सोडल्यानंतरची योजना तयार असणे आवश्यक असते.

fo'k"kK i'pkr n{krk lok% काही बाबतीत, कम्युनिटी सर्विसेस, जो ऑस्ट्रेलिया सरकारच्या, कुटुंब व समाज सेवा विभागाचा एक भाग आहे, तरूणास स्वतंत्रपणे राहणे, घर शोधणे, उत्पन्नाचे साधन शोधणे, शिक्षण व प्रशिक्षण मिळवणे, जगण्याचे कौशल्य विकास, आरोग्य सेवा मिळवणे, इ. विशेषज्ञ सेवा देऊ शकतात. कम्युनिटी सर्विसेस केस वर्क सेवाही देऊ शकतात ज्यामध्ये सल्ला, वकिली व रेफरल चा समावेश आहे.

i’pkr n{krp brj lkr% कम्युनिटी सर्विसेस, जे संगोपन संस्थेमध्ये होते, अशा लोकांना मदत करण्यासाठी, अनेक खाजगी संस्थाना निधी पुरवते, जसे, रिलेशनशिप्स ऑस्ट्रेलिया, बर्नसाईड, कॅन्टाकेअर, सेंट व्हिंसेंट अडोलसंट केअर, स्ट्रेच–अ–फॅमिली, वेस्ली डलमर युथ सर्विसेस इ. ह्या संस्था खालील सेवा पुरवतातः

- जे युवक संगोपन संस्था सोडत आहेत किंवा ज्यांनी सोडली आहे त्यांना समुपदेशन, आधार व मदत
- रोजगार, आरोग्य सेवा, शिक्षण, कायदेशीर सल्ला मिळवण्यासाठी मदत,
- व्यक्तीचा पुर्वेतिहास मिळवण्यासाठी मदत
- आर्थिक मदतीसाठी मदत व माहिती
- तरूणांसाठी वकिली

vefjdk l;ä jk"Vl?k

अमेरिकेमध्ये पश्चात् दक्षता गेल्या तीन दशकापासून सुरू आहे. पश्चात् दक्षता सेवा 18 ते 21 वर्षे वयाच्या तरूणांसाठी दिल्या जातात, ज्यांनी बाल काळजी सेवा वा न्यायालयाने आदेश दिलेल्या संस्था किंवा दत्तक घरे सोडल्याली आहेत. अमेरिकेमध्ये असलेल्या पश्चात् दक्षते च्या सेवेची वैशिष्ट्ये खालीलप्रमाणे आहेत, जरी प्रत्येक राज्यामध्ये सेवेचे स्वरूप व त्या अमलात आणण्याच्या पध्दती वेगवेगळ्या आहेतः

- स्वावलंबी होण्यासाठी एका आराखड्यावर काम करणे
- सुरक्षित राहण्यासाठी एखादा सुरक्षित निवारा षोधणे व राखणे
- आपतकालीन व अनपेक्षित देयके देणे
- वैद्यकीय अधिकारी, दंततज्ञ वा समुपदेशक शोधणे
- आर्थिक उद्दिष्टे ठरवणे व गाठणे
- महाविद्यालयात जाणे वध्वा रोजगार षोधणे
- रोजगार वा व्यवसाय शोधणे
- वयस्कर मेंटॉर वा इतर सामाजिक स्रोत वा संधी शी संपर्क साधणे
- एखादे अपार्टमेंट, वसतिगृह ला वेतनमान देणे वा दक्षता घराची मदत चालू ठेवणे
- सामाजिक, भावनिकवा आयुष्यातील तडजोडीस व स्वतंत्र राहण्याच्या कौशल्यास प्रोत्साहन देणे,
- विध्वंसक प्रवृत्तीला आळा घालणे

jf’k;k

रशियामध्ये असलेल्या पश्चात् दक्षतेच्या सेवेची वैशिष्ट्ये खालीलप्रमाणे आहेतः

- जे तरूण 18 ते 23 वर्षाचे आहेत, ज्यांनी संगोपन घरे सोडलेली आहेत, त्यांच्या शिक्षण व व्यावसायिक प्रशिक्षणासाठी रशिया सरकार चा सांघिक कायदा, पूर्ण मदत देण्याची हमी देते.
- वरील मदतीमध्ये अन्न, वस्त्र, निवारा, पादत्राणे, सामाजिक सेवा, शिक्षण व आरोग्य सेवा ह्यांचा समावेश आहे.
- घरे, मानसिक व पुनर्वसन सेवा 23 वर्षे पूर्ण झाल्यानंतर दिल्या जातात, जरी हे प्रत्येक प्रांताच्या धोरणांवर अवलंबुन आहे.
- देशातील पश्चात् दक्षतेचे नमुने खालीलप्रमाणेः
  - कुटुंबे व मुलांसाठी महापालिका केंद्रातील सामाजिक मदतीची पश्चात् दक्षता केंद्रे
  - संगोपन घरे सोडणा–यासाठी सामाजिक वसतिगृहामध्ये तात्पुरत्या स्वरूपात राहण्याची व्यवस्था

- 15 ते 18 वर्षे व 18 ते 23 वर्षे वयाच्या, अनाथ तरूणांच्या गटासाठी पश्चात् दक्षता सेवा, जी नगरपालिका निवासी काळजी सेवा द्वारे दिली जाते.
- खाजगी संस्था आधारित तरूण काळजी संस्था, जसे युवा सेवा.
- क्लब प्रणाली वर आधारित आपत्ती व्यवस्थापन, तातडीचा इस्पितळ निवास, किंवा दिन काळजी केंद्र

lkjk’k% अमेरिका, रशिया वा ऑस्ट्रेलिया सारख्या देशांमध्ये पश्चात् दक्षतेच्या सेवां मध्ये, बाल संगोपन घरे सोडणा—यांच्या पुनर्वसनासाठी पध्दतशीरपणे भिन्नपणा व सेवेची परिणामकारकता दिसून येते.

स्त्रोत यादी

http://asourown.org

http://indianexpress.com/article/india/india-news-india/odisha-doesnt-track-juveniles-after-release-cag

http://dwcd.kar.nic.in/dwcd_english/prg_social_defense.html

http://childrenssquare.org/programs/child-welfare-emergency-services/aftercare-program

http://www.360kids.ca/programs-and-services/after-care

http://www.community.nsw.gov.au/parents,-carers-and-families/for-young-people/are-you-in-care/are-you-leaving-care/after-care-support

http://www.bigbrothersbigsisters.ca/en/home/YIC-section-00-youth-in-and-leaving-care/YIC-section-04.aspx

http://www.crin.org/en/docs/The%20Transitions%20Initiative%20-%20Youth%20Aging%20Out%20of%20Alternative%20Care.pdf

http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/6951/13/13_chapter%208.pdf

http://odisha.gov.in/e-magazine/Orissareview/2014/April-May/engpdf/134-140.pdf

http://www.thehindu.com/news/cities/Delhi/from-childhood-till-they-find-their-feet-in-the-world-aftercare-services-do-it-all/article6454411.ece

http://southasia.oneworld.net/news/no-record-of-kids-moving-out-of-orphanages-indian-ngo

http://www.prayaschildren.org/publications/yuva%20_connect_2012.pdf

Integrated Child Protection Scheme (ICPS), 2014

Juvenile Justice (Care and Protection of Children) Act, 2015

Juvenile Justice (Care and Protection of Children) Model Rules, 2016

National Policy for Children, 2013

SOS Messenger (April 2016), SOS Children's Villages of India

UN Convention on Rights of the Child, 1989

UN Guidelines for the Alternative Care of Children (UNGACC), 2009

एक अधिक सुरक्षित व अधिक चांगले जग निर्माण करण्यासाठी तरूण काहीही करू शकतात हे आधी आपण मान्य करू व त्याचा आनंदोत्सव साजरा करू. धोरणे, कार्यक्रम व निर्णय घेण्याच्या प्रक्रियेत तरूणांचा सहभाग वाढवण्यासाठी, चला आपण आपली शक्ती संघटित करू, ज्यायोगे त्यांचे व आपले भविष्य उज्ज्वल होईल.

संयुक्त राष्ट्र संघाचे महासचिव बान की मून ह्यांचा संदेश
आंतरराष्ट्रीय युवा दिवस, 12 ऑगस्ट 2010

उदयन केयर
16/97–ए, विक्रम विहार, लाजपत नगर–4, नवी दिल्ली–110024
दूरभाष: +91-11-46548105/06
ई मेल: advocacy@udayancare.org
संकेतस्थळ: www.udayancare.org